

Het wordt dringen in het land van Jetten, zegt filosoof Marjan Slob.

‘Doelen zullen elkaar vaak in de weg zitten.’

Van wie is het land? Het kabinet-Jetten-in-wording wil van alles, maar waar komen al die huizen, natuurgebieden en andere ‘ruimtevragers’ in een klein land? Filosoof Marjan Slob verwacht ‘ruimtestrijd’. ‘Wie mag waar zijn zin doordrijven? En welke waarden komen in het gedrang?’

Nederland kampt met krapte, er woedt een strijd om de ruimte, zei filosoof Marjan Slob in 2023 bij haar aantreden als Denker der Nederlanden. “We staan voor scherpe keuzes”, zei ze toen.

Nu, drie jaar later, heeft ze een opvolger. Zelf is ze een paar maanden wezen uitblazen in landen met veel ruimte. Net op tijd is ze terug om in het dichtbevolkte Nederland een nieuwe ronde van ruimtestrijd mee te maken.

“Die zal verheviggen”, zegt ze thuis in Utrecht. Het kabinet-in-wording moet namelijk niet alleen de begroting rond krijgen, maar ook beslissen hoe het land wordt (her)ingericht om boeren en burgers, maar ook vliegtuigen en hommels, beken en steden hun plek te geven. Welke waarden zijn daarbij in het geding? Wiens waarden gaan domineren, en welke waarden raken ondergesneeuwd? Van wie is het land?

Met de komst van Jetten-I voelt Slob de urgentie van die vragen nog meer dan in 2023. “We zijn een druk, vol land.”

De oplossing is schikken en plooiën en dat heet ruimtelijke ordening.

“Ja, je zult aan moeten wijzen waar wat moet gaan gebeuren. Gewoonlijk vangen we dat onder de noemer ‘ruimtelijke ordening’. Dat heb ik zelf ook gedaan. Inmiddels vind ik die woordkeuze misleidend. Bij ‘ruimte’ denk je te snel aan het heelal, dus aan iets onmetelijks en oneindigs. Terwijl ons grondgebied juist beperkt en eindig is. En precies die eindigheid heeft grote politieke consequenties.

Het nieuwe kabinet wil het woningtekort terugdringen, onder meer door ‘dertig grootschalige nieuwbouwlocaties’ aan te wijzen. Op de plekken waar die huizen straks komen te staan, kunnen dus geen windmolens, voedselbossen of snelwegen meer komen. Als ons land leeg was, konden we daar gewoon een andere plek voor zoeken, maar die luxe hebben we nauwelijks. Soms kun je misschien slimme combinaties maken; het verbreden van rivieren om overstromingsgevaar te verkleinen heeft prachtige landschappen opgeleverd. Maar het is een droom om te denken dat je al die belangen kunt combineren als je dat schaarse grondgebied van ons maar slim inricht. Doelen zullen elkaar vaak in de weg zitten. Dan moet de politiek de knoop doorhakken: welke goede grondbestemmingen honoreren we, en ten koste van welke andere goede bestemming van diezelfde grond? Dat is in feite wat het aanstaande kabinet heeft gedaan door het woningprobleem tot prioriteit te verklaren. Daar is niets mis mee. Sterker nog: dat geeft helderheid. Maar

‘ruimtelijke ordening’ is dan een verhullend begrip. In feite hebben we te maken met grondpolitiek. Het gaat over macht, over geld, over schaarste en over wie waar zijn zin mag doordrijven.”

Als het gaat over grondpolitiek, wegen economische waarden vanouds zwaar. De politiek legt ook veel nadruk op zelfstandig kunnen wonen, en in je eigen voedsel kunnen voorzien is ook een waarde die momenteel sterk doorklinkt. Volgens Slob's opvolger als Denker der Nederlanden, David Van Reybrouck, is bescherming tegen natuurrampen er ook zo één, zegt hij tegenover *Trouw*. “Dat merkten we in het Nationaal Burgerberaad Klimaat. Hoe de deelnemers ook tegen de oorzaak van de opwarming van de aarde aankeken,” aldus Van Reybrouck, “ze waren het erover eens dat dijken moesten worden verzwakt tegen overstromingen. Daar protesteert geen boer tegen.”

In de hiërarchie van waarden scoort fysieke veiligheid dus torenhoog.

Dat nuanceert Slob. “Ik heb veel samengewerkt met de Staf Deltacommissaris, een groep professionals die nadenkt over hoe Nederland droge voeten houdt tijdens de klimaatverandering. Technisch gesproken kan dat prima: de zeespiegel stijgt langzaam, je kunt je voorbereiden. Maar wil je een dijk serieus ophogen, dan zul je hem ook moeten verbreden, anders is hij niet stabiel. Met het oog op waterveiligheid zou je dus nu alvast grond onderaan de dijken moeten reserveren voor de verbreding die straks wellicht noodzakelijk is. Op die plek kan je dan geen huizen bouwen. Maar je zult zien dat het vanwege dat woningtekort moeilijk gaat zijn om die grond vrij te houden. Het verlangen naar een eigen huisje is een waarde waar zelfs ‘veiligheid’ wellicht voor moet wijken. Zeker als de veiligheidsproblemen niet acuut zijn.”

Een waarde die niet luid om aandacht vraagt, is stilte.

“Ja, dat is een kwetsbare waarde, die al snel sneuvelt in de strijd om de vierkante meter. Voor mij gaat het daarbij niet alleen om de afwezigheid van geluid, maar zeker ook om het kunnen ervaren van het niet-menselijke. Een plekje waar mensen niet de toon zetten. Daar snak ik soms naar.”

Voor stilte is dus weinig ruimte. Net als voor de wolf. Die wandelde in 2015 ons land binnen. Wat is zijn waarde?

De oud-Denker weet nu, ruim tien jaar later, niet goed wat ze ervan moet vinden. “Ik ben nog steeds in verwarring: wat te denken van de wolf? Ik snap echt de angst van mensen die opeens moeten leven met dit roofdier in hun nabije omgeving. Maar ik vind het ook verdrietig dat hier kennelijk zo weinig plaats is voor zo’n majestueus beest. Ik moet dan aan het sublieme denken: het sublieme ervaar je in situaties waarin je overrompeld wordt door grote, tegenstrijdige gevoelens. Je bent verrukt, maar je huivert en griezelt ook. En dat huiveren is terecht, want het sublieme wijst erop dat zich iets gevaarlijks voltrekt dat jij niet helemaal onder controle hebt. Voor mij is de wolf een subliem dier.”

Hij passeerde de grens met papieren op zak: “dit land is ook van mij, want ik was hier tot 150 jaar geleden een vaste bewoner.” Dat kan de nijlgans hem niet nazeggen, die moet je officieel zelfs doodmaken, want het is een invasieve exoot. Is dat ook een waarde – wij waren hier eerst?

“Inheems of exoot... ik hou niet zo van die indeling. Omstandigheden veranderen altijd en het leven verandert mee. Dat woord ‘exoot’ is niet neutraal, maar geklonken aan grondpolitiek; er schuilt vrijwel altijd het verlangen achter om sommige levensvormen te weren van jouw terrein. Dieren komen en gaan, net als mensen trouwens. De vraag is dan: wie voelt de behoefte om zulke veranderingen te reguleren, en waarom? Dat is een politieke vraag, en die mag gesteld worden. Daar is op zichzelf niets onfatsoenlijks aan. Maar iets of iemand ‘exotisch’ noemen, is retoriek, geen argument.”

Zijn toekomstige generaties ook een waarde bij de grondpolitiek?

Lachend: “Een generatie is geen waarde. Toekomstige generaties zullen hun eigen waarden hebben, en het mooie van een democratie is dat zij zelf mogen uitvogelen welke waarden dat zijn en aan welke ze daarbinnen prioriteit willen geven.

Zorgzaamheid is wel een waarde, en ik vind dat wij de plicht hebben om ons zorgzaam te betonen voor toekomstige generaties. Toekomstige Nederlanders hebben evident belang bij een gezonde bodem en schoon water, en idealiter zorgen wij er nu voor dat zij daar straks over kunnen beschikken. Maar dat is lastig, want wij hebben onze eigen kortermijnzorgen, die óók serieus zijn. Dan delven onze nazaten vaak het onderspit. Zoals bij de keuze tussen woningen nu of hogere dijken straks.”

Wat rekening houden met de toekomst bemoeilijkt, is dat je nooit weet welke waarden dan voorop staan.

Wie had er in 2023 gehoord van de grote ‘ruimtevrager’ defensie? Niet het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). De wereld ziet er nu anders uit en in een recent rapport, opgesteld voor het aanstaande kabinet, besteedt het PBL wel aandacht aan defensie.

Het PBL weet dat de waarden die we belangrijk vinden, uiteindelijk ruimte kosten, ‘meer dan in Nederland beschikbaar is’. Dat vraagt ook volgens het PBL om ‘scherpe keuzes’, de politiek moet hardop durven zeggen ten koste waarvan die gaan.

Het kabinet-Jetten kan dus ‘aan de slag’. Gaat dat lukken?

“In het politieke debat gaat het vaak over ‘ons grondgebied’, alsof het om publiek bezit gaat waarover het landsbestuur kan beschikken”, merkt Slob op. “Maar de meeste grond, volgens het CBS 54 procent, is van boeren. Als we meer natuur willen, het PBL heeft het over 100- tot 150.000 hectare extra, dan zal dat dus grotendeels gerealiseerd moeten worden op de grond van particulieren.”

“Wil je iets doen met je zorgen over de Nederlandse bodem en biodiversiteit, dan kun je haast niet anders dan het spel van particulier grondbezit meespelen”, zegt Slob. Dan moet je dus grond opkopen. “Om die reden ben ik lid geworden van Land van Ons, een burgercoöperatie die landbouwgrond opkoopt en verpacht aan boeren die duurzaam landbouwen.”

U bezit nu enkele vierkante meters Nederland. Welke waarde mag domineren op uw stukje land?

“Ik kies voor de verrukking van het niet-menselijke. Ik schep vreugde in wat er bloeit zónder mij. Mijn hoop is gesteld op grondbeheerders die zo min mogelijk ingrijpen en kijken wat er gebeurt. Vaak gaat wat weggekward is dan weer gedijen.”

Interviewer: Lodewijk Dros. Verschenen in *Trouw*, 2 februari 2026.